

A metaszövegről és az intertextuális metaszövegbeli operátorokról

A címben megjelölt kérdés már sok évvel ezelőtt felkeltette a nyelvészek érdeklődését. A metanyelv fogalmát először a logikában kezdték használni, megkülönböztetve a tárgy- és a metanyelvet (Tarski 1933; Reichenbach 1967: 14–7). Észrevették, hogy kétfajta olyan nyelvi kifejezés létezik, amelyek közül az egyik a valóságra (referenciális kifejezések), a másik pedig magukra a kifejezésekre vonatkozik. Tehát a tárgynyelv olyan, amelynek kifejezései a nyelven kívüli objektumokra utalnak (pl. a természetes, a társadalmi jelenségekre stb.), és amely eltér a metanyelvtől, azaz attól a nyelvtől, amely egy másik nyelvről szól. A metanyelvek valamilyen tárgynyelv leírásából kiindulva bizonyos hierarchiát is alkothatnak.

Mint ismeretes, a tárgy- és a metanyelvre vonatkozó logikai megkülönböztetést Jakobson arra használta fel, hogy a nyelvi funkciók közül kiemelve a metanyelvi funkciót is. Értelmezésében ennek a funkciónak a lényege abban rejlik, hogy az adó a kommunikációs aktus folyamatában információt közöl a nyelvi kódról, például magyarázza a szójelentést, ellenőrzi, hogy megértették-e azt. Ahogy írja: „Valahányszor az adó és/vagy címzett szükségét érzi, hogy megállapítsa, vajon azonos kódot használnak-e, a beszéd a kódra irányul: ez a METANYELVI (azaz magyarázó) funkció. »Nem tudom követni önt – mit mondott?« – kérdi a címzett. Vagy Shakespeare-nél: »What is't thou say'st?« [Mi az, amit mondasz?] Az adó ilyen kérdéseket előlegezve kérdi: »Érti, hogy mit mondok?« Képzeljünk el egy ilyen idegesítő párbeszédet: »A gólyát elvágták. Mi az, hogy 'elvágták'? 'Elvágták', annyit tesz, mint 'elbuktatták'. Na és mit jelent az 'elbuktatták'? 'Elbukni' azt jelenti, hogy 'elégtelenül szerepelni a vizsgán'. És ki a 'gólya'?« Mindezek az értelmező mondatok csupán a diáknyelv lexikai kódjára vonatkozó információt hordoznak, funkciójuk határozottan metanyelvi. Minden nyelvtanulási folyamat, különösen az anyanyelv gyermekkorban való elsajátítása bőségesen használ metanyelvi műveleteket; és az afázia gyakran úgy határozható meg, mint a metanyelvi műveletek képességének elvesztése” (Jakobson 1972: 220–1). Jakobson a metanyelvi problematikát funkcionális szempontból kezeli. Így a legfontosabb kérdés az, hogy meghatározzuk az a funkciót, amelyet az egyik kifejezés egy másik viszonylatában tölt be az adó által pontosan meghatározott kommunikációs célt illetően.

Egyes nyelvészek a szövegben és a diskurzusban háromfajta kifejezést különböztetnek meg: 1. a szövegben kívüli valóságra vonatkozó kifejezéseket, amelyek referenciális funkciót töltenek be, és amelyek a tárgynyelvet alkotják; 2. a nyelvi kódra vagy elemeire vonatkozó elemeket, amelyek a metanyelvi funkció hordozói (egyeseik közülük a metanyelvet a szövegben kívül is alkothatják formalizált szabályrendszer formájában, például a grammatikai leírás metanyelve); 3. azokat a kifejezéseket, amelyek a szövegre, illetve a szöveg kisebb vagy nagyobb részeire vonatkozóan metaszövegbeli funkcióval rendelkeznek, és metaszöveget is képezhetnek. A metanyelvi funkciót betöltő kifejezések kizárólag csak a kódról vagy e kód elemeiről, struktúrájáról tájékoztatnak, a metaszöveg viszont elsősorban a metaszövegbeli keret (amely magában foglalja a modális keretet is) funkcióját tölti be (Kawka 1990: 10–29). Wierzbicka, Bahtyinhoz hasonlóan, a dialógusban kiemeli a hallgató aktív szerepét is, aki nemcsak rekonstruálja a neki továbbított információt, hanem ezzel párhuzamosan önmagában leírja azt, hogy mit csinál a beszélő (pl. *Beszélni kezd; Bejelent,*

hogy miről fog beszélni; Konkrét témára tér át; Visszaemlékezik; Eltér a tárgytól; Hangsúlyoz; Ismétél; Következtet; Összefoglal; stb.) (Wierzbicka 1971: 105–23). Így a hallgató elméjében kettős szöveg jön létre: a beszélő rekonstruált mondatainak a sorozata és az ezzel kapcsolatos saját kommentárja is. Tehát a tárgyról szóló kijelentést átszőhetik a magáról a kijelentésről tájékoztató metainformációs fonalak. Ezek a fonalak bizonyos értelemben összevárthatják az adott tárgyra vonatkozó egész szöveget, ám ennek ellenére a továbbított információ szempontjából idegen testek. Indokolt tehát a nyelvi szöveg kettős mivoltáról beszélni: a szövegről és a metaszövegről, valamint az információról és a metainformációról (Bańcerowski 2000: 133). Wierzbicka a következő metaszövegbeli kifejezéseket különbözteti meg:

- olyan kifejezéseket, amelyek explicit módon szólnak a beszédaktusról (metapleonazmusok);
- olyan kifejezéseket, amelyek segítségével a beszélő elhatárolódik az általa használt szavaktól;
- olyan kifejezéseket, amelyek arról szólnak, hogy a beszélőnek bizonyos fenntartásai vannak a megnyilatkozás egyes részeivel szemben;
- olyan kifejezéseket, amelyek részt vesznek a megnyilatkozás organizációjában (metaorganizátorok), és amelyek jelzik a megnyilatkozás témáját;
- olyan kifejezéseket, amelyek a megnyilatkozás fragmentumai között fennálló kapcsolatoknak a jelei: rámutatnak a gondolat irányára, és jelzik a sorrendiséget;
- olyan kifejezéseket, amelyek a szöveg belsejében meghatározzák az ekvivalenciát és a kváziekvivalenciát (ún. metaoperátorok);
- kötőszókat: *tehát, mer, stb.* (Wierzbicka i. m.).

Az adott kifejezés csak akkor válik parentézissé, ha egy olyan másik nyelvi kifejezésre vonatkozik, amelyről az adó valamit állít. A parentézist tartalmazó megnyilatkozás nem véletlen műveletnek a terméke, amely azon alapul, hogy a két különböző síkhoz tartozó sorokat átesszük az egyik helyről a másikra, hanem az adó tudatos cselekvésének az eredménye, aki arra törekszik, hogy ne csak saját magát jelenítse meg, hanem azt is, hogy ő valamit mond, és az, amit mond, az adott nyelvi kifejezésre vonatkozik. A metaszövegbeli formulák a szöveg magasabb szintjén helyezkednek el. A beszéd folyamatában a beszélő:

- hivatkozhat arra, amit korábban mondott (retrospekció);
- jelezheti azt, hogy miről fog beszélni;
- korrigálhatja, átalakíthatja, konkretizálhatja a mondanivalóját;
- utalhat mások véleményére is;
- megváltoztathatja beszédének a témáját;
- minősítheti és kiemelheti az egyes fragmentumok fontosságát;
- kifejezheti kétségeit és bizonyosságát;
- azonosíthatja magát a megnyilatkozás tartalmával, illetve hangsúlyozhatja az azzal kapcsolatos fenntartásait;
- jelezheti a szöveg organizációját, valamint a stilisztikai eszközök jelenlétét a szövegben;
- kérdéseket tehet fel, és válaszolhat rájuk (Maciejewski 1983: 172–90).

A szöveg metakeretét alkotó elemek a megnyilatkozás különböző szintjein szerepelhetnek, és különböző részeire vonatkozhatnak. Kawka szerint (Kawka i. m.) a következőkről van szó:

- A) Az adó (szerző, narrátor) megjelenítését szolgáló nyelvi eszközök:
 - a szerző által kreált kommunikációs szituáció;
 - iniciális, mediális és finális formulák;
 - bevezető, cím, dedikáció, mottó;

- közmondások, szentenciák, általános ítéletek;
 - tulajdonnév;
 - idézetek.
- B) A parentézis metaszövegbeli funkciója:
- az adónak a saját megnyilatkozásaira vonatkozó kommentárjai;
 - az adónak az általa bemutatott világról szóló kommentárjai;
 - azok a nyelvi fordulatok, amelyek megjelenítik az adó és a vevő közös világának a határait;
 - azok a kifejezések, amelyek megjelenítik a megnyilatkozás fő mondanivalójának a formáját;
 - modális elemek és a metakeret.
- C) A *mert*, *minthogy*, *de*, és kötőszók metaszövegbeli funkciói.
- D) Az „idegen beszéd” megnyilatkozásba és szövegbe történő bevezetésének az eszközei:
- a közbevetés nyelvi eszközei;
 - az „idegen beszéd” bevezetésének grafikai és intonációs módjai – idézőjel, szünet, frazeológiai fordulatok.
- E) A szöveg létezését implikáló kifejezések metaszövegbeli funkciója.
- F) A nyelvi kód különböző formáinak a szerepe a szöveg konstruálásában és a metarelációk:
- szójátékok, stilisztikai figurák, irónia, rejtvény.

Egyes kutatók szerint a metaszövegbeli kifejezések a következő funkciókat tölthetik be a dialógusban:

- jelzik a dialógus elkezdését, végéhez való közeledését és befejezését;
- jelzik a replikának az elkezdését és befejezését a dialógusban;
- szegmentálják a dialógusban szereplő replikát;
- bevezetik a kijelentés korrektúráját;
- jelzik a korábbi tartalomnak a magyarázatát (explicációját), kiegészítését, bővítését, a vele kapcsolatos következtetést, összegzést;
- jelzik a felsorolás mondattanát;
- hierarchizálják a szöveg elemeit;
- figyelmeztetnek a stílustól eltérő idegen elemek vagy a köznyelvi formulák kiválasztására, használatára;
- különféle modális töltést vezetnek be a megnyilatkozásba;
- a megnyilatkozásba bevezetik az axiológiai (minősítési) értelmeket és az expresszív töltést (Bańcerowski 2000: 132–43; Ozóg 1990).

A metaszövegbeli operátorokat hasonló módon osztályozza egy másik kutató is (Starzec 1994: 55–77).

A metaszöveg kutatói egyetértően azt hangsúlyozzák, hogy a metaszövegbeli elemeknek fontos koherens szerepük van, mivel kijelölik a szöveg keretét (elejét és végét), valamint a belső organizációját is. Így a metaszöveg a főszöveg viszonylatában kiegészítő funkciót tölt be azzal, hogy megkönnyíti a főszöveg kódolását és dekódolását, befolyásolja a koherenciáját és áttekinthetőségét. A kutatók között megoszlanak a vélemények arra vonatkozóan, hogy a metaszöveg milyen relációban áll a modalitással, a minősítéssel és a pragmatikával. Ebben a kérdésben eddig még nem sikerült terminológiai egyezsége jutni. A modalitásnak (elsősorban az episztemikus modalitásnak) és a metaszövegnek a terjedelme olyan szituációban fedi egymást, amelyben a beszélő saját viszonyát fejezi ki az általa prezentált dolgok állásához. Ilyenkor a modális elemek más síkon szerepelnek, mint a tárgyszöveg. A minősítő metaszövegbeli kifejezések a főszöveg tartalmát minősítik (Ozóg 1990; Bańcerowski 2000: 112–43). A szakirodalomban olyan vélemények is napvilágot

láltak, miszerint a metaszöveg kérdését a pragmlingvisztika keretein belül szükséges tárgyalni, elsősorban az interperszonális metadiszkurzív jelentés vonatkozásában. Itt olyan jelenségek metaszövegbeli kitevőiről van szó, amelyek jelzik a beszélő/író viszonyát a saját tudásához, emocionális állapotát, illetve a vevő iránt tanúsított magatartását. Így a metadiszkurzus az episztemológia és a kommunikációs pragmatika területeit is érinti (Duszak 1998: 275–84). A pragmatikai értelem elsősorban az interakcióhoz kapcsolódik, amely egyrészt az adó pragmatikai intencióját fejezi ki, másrészt pedig az interakciós rendszerben kijelöli a vevő pragmatikai szerepét. A pragmatikai megközelítésben a szöveget a nyelvi kommunikációs aktus intencionális produktumának tekinthetjük, amely egyrészt tekintetbe veszi az adó és a vevő között fennálló viszonyt, másrészt jelentésbeli relációban marad a kommunikációs szituációval. A metaszöveg tehát a nyelvi kifejezésnek olyan eleme, amely a legteljesebben és a legvilágosabban kifejezi az adó intencióját és kommunikációs szándékát. A kommunikációs aktus csak akkor lesz sikeres, ha a vevő megérti az adó érvelését, egyetért vele, és akceptálja a neki prezentált meghatározott dolgoknak az értelmezését. Így a metaszövegbeli kifejezések illokúciós erővel is rendelkeznek. Azt mondhatjuk, hogy az adónak a kifejezés tárgyi tartalmára, struktúrájára vonatkozó olyan kommentárját alkotják, amely nem más, mint sajátos és specifikus utasítás arra vonatkozóan, hogyan használjuk hatékonyan a szöveget. Az ilyen kommentár segítségével az adó megfelelő hatást gyakorol a vevőre a szándékolt kommunikációs cél eléréséhez. Minél precízebb és pontosabb ez a kommentár, annál könnyebb a közlés tartalmát a vevőnek pontosan rekonstruálni. Ebben a rekonstruálási folyamatban a metaszövegbeli operátorok tulajdonképpen a szabályozó rendszer szerepét töltik be. Hozzá kell tenni, hogy a szöveg koherenciáját nem lehet csak az olyan szövegen belüli jelenségekre korlátozni, amelyeket hagyományosan a szöveg grammatikájának a keretében szokás tárgyalni. A szöveg lényegének pragmatikai szempontú megközelítése azt jelenti, hogy figyelembe kell venni azt a relációt is, amely a koherencia mechanizmusai és a kontextus struktúrája között érvényesül, más szóval, figyelembe kell venni a pragmatikai koherenciát. A kevésbé vagy belsőleg egyáltalán nem koherens szövegnek a megértése a pragmatikai koherencia „rekonstruálását” feltételezi. Ez a folyamat a metaszöveg síkján megy végbe, és az adó, illetve a vevő szempontjából elemezhető, mivel mind az adó, mind pedig a vevő a szóban forgó metaoperációknak az alanyai.

Jelen cikkünkben bemutatjuk az intertextuális relációkra utaló metaszövegbeli operátorokat is, amelyek elsősorban a tudományos szövegekben fordulnak elő. A tudományos kommunikációban az adó egyidejűleg vevő is olyan értelemben, hogy mielőtt továbbít egy kifejezést a vevőhöz, előtte ő maga volt a vevője különböző más szerzők kifejezéseinek, amelyekkel egyetért vagy vitatkozik, tehát folytatja velük a dialógust. Így a diskurzus résztvevőjévé válik, amelyben minden kifejezés rendkívül bonyolult más kifejezéseknek a lánczeme, amelyek az intertextus struktúráját alkotják (Balázs 2007: 98–116). Az intertextuális relációk rámutatnak az adott szövegnek más szövegekkel való kapcsolataira, ezek olyan kommunikációs kontextust alkotnak, amelyben a szövegek előhívják és meghatározzák az adó és a vevő számára közös ismeretet. Tehát az, hogy adott kifejezést a kommunikációs aktus részvevői hogyan alakítják ki és fogadják be, más kifejezések korábbi ismereteitől függ. Ahogy Kristeva írja „minden szöveg az idézetek mozaikjára hasonlít, azaz minden szöveg magában foglal és átalakít más szövegeket” (ford. B. J.) (Kristeva 1960: 146). Érdemes hozzátenni, hogy Beaugrande és Dressler (1981: 15–30) az intertextualitást (a szövegek közötti kapcsolat, összeköttetés, a szövegösszefüggés) is (a kohézió, a koherencia, az intencionális, az akceptabilitás, az informativitás és a szituativitás mellett) a textualitás kötelező összetevőjéhez sorolták. (A textualitásról: Szikszainé Nagy Irma 1999: 55–73.) A szövegen belül szereplő és a mondatról elkülönülő szervesen elemekről Keszler Borbála is ír. Véleménye szerint „Problémát jelent a mondatról elkülönülő szervesen közbevetések, hátravetések és előrevetések elemzése és ábrázolása is. [...] A mondatról elkülönülő szervesen részek nem grammatikai, hanem kommunikatív, szemantikai kapcsolatban vannak csak a mondattal, ilyenkor a közbevetés, a hátravetés és az előrevetés gyakran a kettős közlés eszköze” (Keszler 2000: 556–9).

Az intertextuális relációkat jelző metaszóvegbeli operátorok:

I. az „idegen beszédnek” a szövegbe történő bevezetési módját határozzák meg (ezek: 1. hivatkozások a továbbított tartalom szerzőjére; 2. hivatkozások az olyan bevezetett információkra, amelyek nem tartalmazzák a konkrét szerzői nevet; 3. olyan hivatkozások, amelyek a közismert információkra utalnak);

II. bevezetik a szövegbe a kommunikációs kontextusból eredő következtetéseket;

III. tájékoztatnak az adó és a vevő számára közös ismeretről;

IV. utalnak a kommunikációs kontextusra, de nem vezetik be a benne rejlő tartalmat.

I/1. típus példái:

<i>X rámutatott arra, hogy...</i>	<i>ahogy X mutatott rá...</i>
<i>X azt hangsúlyozza, hogy...</i>	<i>ahogy X hangsúlyozza...</i>
<i>X észrevette, hogy...</i>	<i>ahogy X észrevette...</i>
<i>X azt tapasztalta, hogy...</i>	<i>ahogy X tapasztalta...</i>
<i>X azt emelte ki, hogy...</i>	<i>ahogy X kiemeli...</i>
<i>X úgy tartja, hogy...</i>	<i>ahogy X tartja...</i>
<i>X azt javasolja, hogy...</i>	<i>ahogy X javasolja/javasolta...</i>
<i>X bebizonyította, hogy...</i>	<i>ahogy X bebizonyította...</i>
<i>X úgy vélekedett, hogy...</i>	<i>ahogy X vélekedett...</i>
<i>X azt feltételezte, hogy...</i>	<i>ahogy X feltételezte...</i>
<i>X azt írta, hogy...</i>	<i>ahogy X írta...</i>
<i>X azon a véleményen van, hogy...</i>	
<i>X olyan következtetésre jutott, hogy...</i>	
<i>X kutatásai azt mutatják, hogy...</i>	<i>ahogy X kutatásai mutatják...</i>
<i>X azt szuggerálja, hogy...</i>	<i>ahogy X szuggerálja...</i>
<i>X a [...] című munkájában/tanulmányában kimutatta/bebizonyította, hogy...</i>	
stb.	

„Évekkel később Kovács Mária mutatott rá arra, hogy a jogi nyelv bizonyos funkcióigés szerkezetei nem helyettesíthetők igével [...]” (Kemény Gábor, Nyr. 133/3: 272, 2009).

„Székely Gábor is hangsúlyozza, hogy „a melléknévfokozás az egész rendszeren belül különösen fontos szerepet játszik” [...]” (Pete István, Nyr. 133/3: 304, 2009).

„Dobsonyi Sándor észrevette (A tulajdonnevek helyesírásának néhány kérdése... Nyr. 2008: 417) a mostanában egyre gyakrabban előforduló lakóparkokat és hasonlókat jelölő nevek írásmódjának szabályozását hiányolja” (Földi Ervin, Nyr. 133/1: 82, 2009).

„Mint ahogy azt Hámori József kiemeli, a tudomány mai állása szerint ezeket az »emberspecifikus« tulajdonságokat [...]” (Simigné Fenyő Sarolta, Bevezetés az alkalmazott nyelvészetbe. Miskolc. 2003. 86).

„Hadrovics László (1995:25) történeti vonatkozású frazeológiájában úgy tartja, hogy »Éppen a frazeológiai egységek változatossága okozza, hogy az egész frazeológiát rendszerbe foglalni nagyon nehéz« [...]” (Balázs Géza–Takács Szilvia: Bevezetés az antropológiai nyelvészetbe. Pauz–Westermann–Inter–PRAE. HU. Celldömölk–Budapest, 2009, 114).

„Thomas P. Shanley és munkatársai szeptikus sokkban szenvedő gyermekek fehérvérsejtjeiben is azt tapasztalták, hogy a megváltozott expressziójú gének száma több ezer [...]” (Losonczy

György: Immunhiány és nozokomiális tüdőgyulladás – genomikai vizsgálatok. Magyar Tudomány 2010/2: 196).

A feljebb felsorolt metaszóvegbeli operátorok vagy megnyitják a szöveg nagyobb részét, vagy az általuk bevezetett információ révén számot adnak a fejtegetésen belüli fontos érvelésről.

I/2. típus példái:

<i>Megállapították, hogy...</i>	<i>ahogy megállapították...</i>
<i>Megállapítást nyert, hogy...</i>	
<i>Kimutatták, hogy...</i>	<i>ahogy kimutatták...</i>
<i>Azt hitték, hogy...</i>	
<i>Úgy gondolták, hogy...</i>	
<i>Feltételezték, hogy...</i>	<i>ahogy feltételezik/feltételezték...</i>
<i>Úgy vélekednek/vélekedtek, hogy...</i>	<i>ahogy vélekednek/vélekedtek...</i>
<i>Azt bizonyítják/bizonyították, hogy...</i>	<i>ahogy bizonyítják/bizonyították...</i>
<i>Azt állítják/állították, hogy...</i>	<i>ahogy állítják/állították...</i>
<i>Észrevették, hogy...</i>	<i>ahogy észrevették...</i>
<i>A [...]c. munka/írás azt állítja, hogy...</i>	<i>ahogy a [...] munka/írás állítja...</i>
<i>azt mutatja, hogy...</i>	<i>ahogy a [...] munka/írás mutatja...</i>
<i>A kísérletek azt mutatják/mutatták, hogy...</i>	<i>ahogy a kísérletek mutatják...</i>

„Megállapították azt is, hogy a carcinogén hatás sokkal kifejezettebben jelentkezik a hepatitis B vírust (HBV) hordozó egyéneknél [...]” (Kovács Melinda: A mikotoxinok humán-egészségügyi vonatkozásai. Aktualitások a mikotoxin kutatásban. Kaposvár, 2010, 94).

„Nemrégben kimutatták, hogy az AFB₁ szomatikus mutációt idéző elő a TP53 tumorgátló génben, amelynek kimutatása (vérplazmában vagy szövetekben) jó biomarker lehet a lakosság toxínexpozíciójának monitorozására [...]” (Kovács Melinda: A mikotoxinok humán-egészségügyi vonatkozásai. Aktualitások a mikotoxin kutatásban. Kaposvár, 2010, 94).

„Az adatok egyrészt mutatják, hogy a Turbo FloodJet fűvóka mutatja a legjobb teljesítményt, másrészt azt is, hogy az átlagosan 50%-os hatékonyságnövekedés nem egyenletesen oszlik [...]” (Mesterházy Ákos: A mikotoxinok táplálékláncból való kiiktatásának lehetőségei, a rezisztencianemesítés, a fajtaelismerés és az agrotechnika területén. Aktualitások a mikotoxin kutatásban. Kaposvár, 2010, 136).

„Az ADHD-t korábban kizárólag a gyermekek betegségének tartották, ami az iskoláskorúak 3–9 százalékát érinti [...]” (Mindennapi Pszichológia. 1/4: 39, 2009).

Megállapítást nyert, hogy a szintetikus PAP₁ minden eddig ismert százaléknál toxikusabb és karcinogénebb [...] (Szabó-Fodor Judit–Kovács Melinda: A fumonizin B₁ metabolizmusa, akkumulációja és eliminációja sertésben. Aktualitások a mikotoxin kutatásban. Kaposvár, 2010, 24).

I/3. típus. A szóban forgó metaoperátorok nagyon gyakran együtt szerepelnek az olyan lexémákkal, mint: általában, általánosan, a legtöbb esetben, gyakran, leggyakrabban, legutóbb stb. Például:

Elfogadottá vált az a nézet, hogy ...
Általában azt feltételezik, hogy ...

...ahogyan feltételezik...

Általában az a vélekedés, hogy ...

Gyakran azt állítják, hogy...

Általában azt szokták állítani, hogy...

...egyre többen elfogadják...

Mára általánosan elfogadottá vált az a nézet, hogy a moldvai magyarok nem keletről, hanem nyugatról, a Kárpát-medencéből érkeztek mai településhelyükre...

(www.eletestudomany.hu/.../aktualis_20080926_konferencia_a_moldvaiak_eredeterol__t aj__tortenet_es_a_csangok).

Az alábbi jegyek, amennyiben megbízható forrás is alátámasztja őket, általában azt feltételezik, hogy nem triviális források is rendelkezésre állnak:...

[[hu.wikipedia.org/wiki/Wikipédia:Nevezetesség_\(fikció\)](http://hu.wikipedia.org/wiki/Wikipédia:Nevezetesség_(fikció))].

A mobbing nyilvánvalóan nem ismert fogalom, mint ahogy maga a [...] szoktak vélekedni a jelenségről, és mennyire tudatosult a probléma a társadalomban...

(www.mona-hungary.hu/object.4afca007-91b6-44a0-af9a-02a12f217c75.ivy).

Általában az a vélekedés, hogy a harcra ívásához tartósan meleg, 21–22 fokos vízre van szükség (www.harcsahorgaszszuli.eoldal.hu/.../a-harcsafeszek).

Manapság azonban az alkalmazott etika művelői gyakran azt állítják, hogy a hagyományos elméletek nem alkalmazhatóak közvetlenül... (www.ingyenebed.hu/content/view/73/63/).

Ezért egyre többen elfogadják a grafológia segít Q tudományát...

(www.grafokor.hu/grafokor2.swf).

Ezek a metaoperátorok bevezetik a szövegbe a cáfolthatatlan, biztos, sokszor ellenőrzött és több ember által elismert információkat.

II. típus:

Az idézetekből...

Az adatokból...

A kiadványokból...

A dokumentumokból...

A vizsgálat eredményeiből...

A felmérésből...

A definícióból ...

A közleményből...

A cikkekből ... *kitűnik/következik, hogy...*

A szövegből...

A könyvből ...

A kiegészítéskből...

A szakirodalomból...

Az elméletből...

A modelltől...

A tanulmányból...

A megállapításból...

A kutatásokból...

(*ahogy a ...kitűnik/következik...*)

[...] mint a fenti idézetekből kitűnik, nagyon sokan, egyre többen foglalkoztak és foglalkoznak alkalmazott kutatásukkal (MNSz.).

A Föld és a Merkúr pályadataiból következik, hogy 217 évenként ismétlődik meg az átvonulások sorrendje (MNSz.).

Iskolaszabályzatokat tartalmazó forráskiadványokból kitűnik, hogy alkalmazták a Ratio studiorumot (MNSz.).

Az utóbbiak olvasmányaira vonatkozó dokumentumokból kitűnik, hogy a 17. század második felében ebben a társadalmi csoportban is feltűnik a szakirányú olvasmányok [...] (MNSz.).

A vizsgálat eredményeiből kitűnik, hogy a különféle deviánsok csoportjait [...] (MNSz.).

A felmérésből kitűnik, hogy ha az RMDSZ saját polgármesterjelöltet állít, akkor az bejut a második fordulóra (MNSz.).

[...] amely mint Ernst és Whimney definíciójából kitűnik, „két vagy több olyan tevékenység integrációjának leírására szolgál” (MNSz.).

[...] amint ez a megjelent kötetekből, illetve szerzőik számos idevágó közleményéből kitűnik [...] (MNSz.).

A cikkekből kitűnik, hogy hasonlóan érzett az egész pedagógustársadalom (MNSz.).

A Pöröly tekintetében hasonló a helyzet, hiszen a kezünkben lévő szövegéből kitűnik, hogy a szerzője kiadásra szánta, viszont nem ismerünk olyan forrást, amely megerősítené a tényleges edíciót (MNSz.).

Amint a könyv több fejezetéből kitűnik, ez nem könnyű feladat korunkban, amikor a tudományokban [...] (MNSz.).

A kísérletekből következik, hogy a nicotinnak szintén [...] (Orvos-Természettudományi Értesítő. 5. évf. 2. kötet. (1880) 2. füzet).

[...] szupravezető huzalként említi a szakirodalom. [6] Ebből következik, hogy léteznie kell első generációs szupravezető huzalnak is [...]

(www.szrfk.hu/rtk/kulonszamok/2008_cikkek/Csuka_Antal.pdf).

A relativisztikus térgörbület elméletéből következik a fekete lyukak létezésének lehetősége. (www.pointernet.pds.hu/.../20070302211010494000000729.html).

Ebből a modelltől következik, hogy. $\text{var} \square (X) i = 1 = a i 1 2 \text{ var} \square (F 1) + a i 2 2 \text{ var} \square (F 2) + \dots + a i m 2 \text{ var} \square (F m) + \text{var} \square (ei) = a$ [...]

(psycho.unideb.hu/statisztika/pages/p_3_4.xml).

Ha Bibó nem is mondja ki, a tanulmányból következik, hogy a fő probléma szerinte a „szemben”-en van, nem egyik vagy másik ember szenvedésének [...]

(www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/.../gergely2.htm).

S az idézett megállapításból következik a híres, hírhedt 7. tézis (amire Arendt is utal): „Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell.” (www.c3.hu/~prophil/profi071/sumegi.html).

A termék (burkolólapok) esetében a kutatásokról, de a gyakorlatból is egyértelműen következik, hogy a tapintás –a termékkel való fizikális [...]
(www.kreativmuhely.hu/pdf/MarketingDesign_Zalakeramia_Eset.pdf).

A fenti metaoperátorok által bevezetett információk nem csupán a más forrásból származó automatikus ismélést jelentik. Ebben a folyamatban megnyilvánulnak az adó erőteljes egyéni mentális műveletei is. A következtetést leggyakrabban dinamikus szellemi folyamatnak tartják, amelyben vagy eddig ismeretlen, azaz új információhoz jutunk, vagy megerősítjük a már létező, de nem teljes mértékben biztos állításokat. A szóban forgó kifejezések esetében az adó által megfogalmazott következtetések a konkrét adatokból, kiadványokból, dokumentumokból, a vizsgálat eredményeiből, felmérésből, definícióból, cikkekből, kísérletekből, szakirodalomból, kutatásokról stb. származhatnak.

III. típus. A adó és a vevő tudása között létező sajátos aszimmetria, úgy tűnik, hogy nemcsak a dialógusszövegeknek, hanem bármilyen nyelvi kifejezés kialakításának az alapvető tényezője. Ahhoz, hogy az adó be tudja vezetni a szövegbe az általa ismert, de a vevő számára ismeretlen tudáselemeket, szükség van egy közös tudás meghatározására a kommunikációs aktus mindkét résztvevője számára. Ez különösen fontos a tudományos szövegek esetében. Amikor az adó létrehozza a szöveget, igyekszik meghatározni a feltételezett vevő tudásának a horizontjait, és ennek az elképzelésnek megfelelően konstruálja a mondanivalóját oly módon, hogy bizonyos információkat ismeretlennek, másokat pedig közismertnek tart, ahogy ezt az alábbi metaoperátorok mutatják:

Köztudott, hogy.../Mint köztudott...
Ismeretes, hogy.../Mint ismeretes...
Közismert, hogy.../Mint közismert...
Nyilvánvaló, hogy...
stb.

Példák:

Köztudott, hogy hazánkban a megbetegedések és halálozások leggyakoribb oka szív- és érrendszeri betegség. Évi 25000 az akut myocardialis [...]
(www.elitmed.hu/.../az_akut_infarktusban_vegzett_budapesti_pci_programrol-2385.pdf).

Régóta ismeretes, hogy a sepsis következményeként izomgyengeség és izomsorvadás maradhat vissza. A jelenség okának a sepsis, illetve a vele együttjáró [...]
(instoremarketing.hu/action.php?action=pdf&pid=8&sid=363&aid).

Mint ismeretes, a rendszerváltás után a magyar társadalom legfelső és legalsó decilise között már 1995-re megduplázódtak az egyenlőtlenségek [...]
(www.stud.u-szeged.hu/szttz/konferenciak_elemei/utasi.pdf).

Közismert, hogy a legszárazabb élőhelyek a sivatagok, mind közül legnagyobb a Szahara. A nyugat-afrikai Mauritánia végtelennek tűnő [...]
(www.gyakorikerdesek.hu/tudomanyok_termesttudomanyok_172355-kozismert-hogya-legszarazabb-elohelyek-a-si).

Mint közismert, a magyarok minden szinten jellemzően kikapuznak
(www.virtus.hu/?id=detailed_article&aid).

Egy éve lett nyilvánvaló, hogy halálbrigád járja az országot (Galériával)
 (www.hirszerzo.hu/cikk.egy_eve_lett_nyilvanvalo_hogy_halalbrigad_jarja_az_országot_ga
 leriaval.141214.html).

A szóban forgó metaoperátorok segítségével az adó meghatározhatja azt az információforrást is, amelyre hivatkozik (lexikálisan vagy a megfelelő bibliográfiai megjelöléssel), vagy egyáltalán nem ad meg semmilyen információt erre vonatkozóan. Például:

A szakirodalomból ismeretes, hogy...
A függvényanalízisből ismeretes, hogy...
Az elméletből jól tudjuk, hogy...
 stb.

Példák:

A szakirodalomból az is ismeretes, hogy a rovásírást a székelyek a mindennapi életben is használták 2. Ennek tárgyi bizonyítékai is előkerültek a [...] (www.cosys.ro/acta/cikkek/hu/szekely_z1.htm).

[...] a függvényanalízisből ismeretes, hogy a potenciál első [...] Ampère törvényének nevez-
 zük [...] (nik2007esti.jhpmultimedia.hu/.../A%20VILLAMOSSÁGTAN%20ALAPJAI.pdf).

Elméletből jól tudjuk, hogy ez a görbe soha nem érheti el azt a határértéket amihez tart,
 csak közelít hozzá (límes), ezért azt kell mondanunk [...] (itl7.elte.hu/html/bevelek/elbe97/elbe97.htm).

[...] évek óta ismert, hogy a görcsös zavarok lehet produced eredményeként stimuláció vizuá-
 lis, hallható, tapintható, vagy egyéb érzékszervi [...] (archpedi.highwire.org/cgi/reprint/86/2/170.pdf).

A fenti metakifejezések olyan benyomást keltenek az olvasóban, hogy a szöveg létrejöttében ő is közreműködik, vagy legalább intellektuálisan kíséri azt. Ha a fenti metaoperátorok a szöveg egy nagyobb részének az elején (pl. a fejezet, az alfejezet stb. elején) szerepelnek, akkor az adott konkrét kutatás állapotára (általában a munka kezdeti szakaszára) vonatkoznak, és kiindulási pontot jelentenek az adott jelenség további leírásához, illetve más aspektusának a bemutatásához. Ezen kívül szignáljai lehetnek az adott kérdéssel kapcsolatos eddigi értelmezés megváltoztatásának. A szóban forgó metaoperátorok megjelenhetnek a szöveg belsejében is. Ilyenkor az általuk bevezetett információk egyrészt a szövegben tárgyalt kérdés helyes fejtegetésének nélkülözhetetlen elemét jelentik, másrészt megerősítik a javasolt tézisek, állítások, következtetések helyességét, illetve magyarázzák a tárgyalt tartalmát is.

IV. típus. A kommunikációs kontextusra történő utalás a konkrét szövegeket érinti. A vevő figyelmét leggyakrabban a szakirodalom olyan pozícióira irányítja rá, amelyek az adó által tárgyalt kérdésre vonatkoznak. Ilyenkor az adó egyidejűleg kommentálja az ebben a körben folytatott kutatások eddigi eredményeit. Kiemeli, hogy a téma, amellyel foglalkozik, széles körű érdeklődést váltott ki, és megállapítja, hogy az eddigi kutatásoknak, a részeredmények ellenére, nem sikerült kielégítő módon modellálni az adott jelenséget. Ezen kívül az adó tájékoztat arról, hol lehet megtalálni

az adott témával kapcsolatos leírásokat, és azt is, hogy a munkája korlátozott terjedelme miatt eltekint a probléma részletes bemutatásától. Példák:

A [...] kutatási tárgya volt számos munkának.
 Ennek a kérdésnek már több tanulmányt szenteltek. Példaként említeném a...
 Erről a témáról már több publikáció/munka/könyv látott napvilágot.
 Arról a témáról komoly szakirodalom létezik. Utalhatunk rá például a...
 Azzal a témával alig foglalkoztak a kutatók.
 Ennek a témának könyvtárnyi irodalma van.
 A témáról részletesebb bibliográfia olvasható...
 A szóban forgó szakirodalmát az olvasó megtalálhatja a...
 A ... részletesebb leírását megtalálhatjuk a...
 A szakirodalom rámutat például...
 A közelebbi adatok megtalálhatók a...
 A részletes információ/áttekintés megtalálható a...
 stb.

Néhány konkrét példa:

„A kérdésnek természetesen van alaposabb szakirodalma is, mint a tankönyvek és lexikonok. Ám korántsem olyan mennyiségben, mint gondolnánk” (Havas Ferenc: A marrizmus-szindróma. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2002, 8).

„Bizonyosság híján a szakirodalom az elmúlt ötven évben számos feltételezést fogalmazott meg Sztálin nyelvtudományi szerepvállalásával kapcsolatban” (Havas Ferenc: A marrizmus-szindróma. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2002, 348).

A teoretikusok évszázadokon keresztül sok munkát szenteltek a témának, melynek során az elmebeli [...] (www.typtex.hu/index.php?page...book).

E témában több önálló kötete, száznál több cikke, tanulmánya jelent meg. (www.btsainyomda.hu/index.php?page=cat).

Mostanában sokat foglalkozott a sajtó azzal a témával, hogy tavaly nyáron egy [...] (velvet.hu/celeb/hcdb/napcelebje/giaci0926/).

E módszereknek részletes leírását megtaláljuk TRUESDELL „Spiritualism, Bottom Facts” cz., WILLMANN „Moderne Wunder”, „Revelations of a Spirit-Medium” és [...] (www.freeweb.hu/iratok/.../L413TECH.HTM).

Mint arra a szakirodalom rámutat: a követelmények szubjektív tétele [...] (www.mjsz.uni-miskolc.hu/200701/03fodor.pdf).

A beszámolási időszakban az állampolgárság több, elkülönült vizsgálat tárgyát képezte. Egy kutató a honosítási eljárás során alkalmazott preferenciák [...] (www.mta-jti.hu/projektek.htm).

Egyéni utazásokhoz irodánkban az EUB utasbiztosítási termékei közül választhat. Részletes információ megtalálható a www.szerviziroda.hu vagy a www.eub.hu [...] (www.amerikaiutak.hu/informaciok/).

Ezt követte az adott kútfőben fellelhető, témánkba vágó adatok tételes [...] Munkánk – főleg a témára vonatkozó szakirodalom irdatlan mennyisége miatt [...] (www.sahin-hist-fund.hu/.../Kormendi%20-%20tartalmi%20osszefoglalas.doc).

A Bluetooth beállításának és használatának részletes áttekintése megtalálható ezen a címen: <http://www.holtmann.org/linux/bluetooth> (hu.opensuse.org/.../Vezetéknélküli kommunikáció).

Mit írtak a témáról mások? Milyen hasonló kutatások folytak korábban? [...] akiknek nagy része alig foglalkozott a témával, nem [...]. (www.ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/2003/.../vidra.html).

SZAKIRODALOM

- Balázs, Géza 2007. *Szövegantropológia. Szövegek többirányú megközelítése*. Berzsenyi Dániel Főiskola, Szombathely. Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ. Budapest.
- Bańcerowski, Janusz 2000. *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései*. ELTE BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet. Budapest.
- Bańcerowski, Janusz 2008. *A világ nyelvi képe. A világkép mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Beaugrande, Robert-Alain–Dressler, Wolfgang Ulrich 1981. *Einführung in die Textlinguistik*. Tübingen.
- Duszak, Anna 1998. *Tekst. Dyskurs. Komunikacja międzykulturowa*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Gajewska, Urszula 2004. *Metatekstemy w ujęciu nauk ścisłych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- Jakobson, Román 1972. *Hang – jel – vers*. (Szerk. Fónagy Iván–Szépe György). Gondolat Kiadó, Budapest.
- Kawka, Maciej 1990. *Metatekst w teście narracyjnym na przykładzie współczesnych utworów literatury dla dzieci*. Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków.
- Keszler, Borbála 2000. Többszörösen összetett mondatok elemzése. In: Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kristeva, Julia 1969 *Séméiotiké: recherches pour une sémanalyse*. Paris, Edition du Seuil.
- Maciejewski, Witold 1983. *Podstawy polsko – szwedzkiej kontrastywnej lingwistyki tekstu*. Uppsala Slavic Papers 7. Uppsala.
- Magyar nemzeti szövegtár (= MNSz.): <http://corpus.nytud.hu/mnsz>
- Ozóg, Kazimierz 1990. *Leksykon metatekstowy współczesnej polszczyzny mówionej. Wybrane zagadnienia*. Uniwersytet Jagielloński. Rozprawy Habilitacyjne Nr 198. Kraków.
- Reichenbach, Hans 1947. *Elements of symbolic logic*. New York (5th edn 1956.) (Idézem lengyel fordítás szerint: *Elementy logiki formalnej*. J. Pelc (ed.): *Studia z semiotyki logicznej*. Warszawa, 1967.
- Starzec, Anna 1994. *Metatekst w tekstach popularnonaukowych*. „Zeszyty Naukowe WSP w Opolu”. Językoznawstwo XV. Opole.
- Sziksainé Nagy, Irma 1999. *Leíró magyar szövegten*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Tarski, Alfred 1933. *Pojęcie prawdy w naukach dedukcyjnych*. Prace Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Wydział III – Nauk matematyczno-fizycznych. Nr. 34. Warszawa.

SUMMARY

Bañcerowski, Janusz

On meta-text and intertextual meta-text operators

In this paper, the author presents the notion of meta-text as defined by various authors and provides a detailed discussion of meta-text operators referring to intertextual relations. Meta-text operators (1) determine the way of introducing “imported speech” into a given text [including (a) reference to the author of imported contents; (b) reference to imported information not containing a specific author’s name; and (c) reference to a piece of common knowledge]; (2) introduce conclusions drawn from the context of communication; (3) refer to knowledge shared by sender and addressee; or (4) refer to the context of communication without introducing contents embedded in it.

Keywords: metalanguage, meta-text, meta-text operators, intertextual meta-operators